

Hans Magnus Enzensberger

MILLIARDER I ALLE LAND, FOREN DERE!

Merknader om Verdensbanken og Det internasjonale valutafondet

Murrow Park, et par minutters gange fra Det hvite hus i Washington, er ingen park, men en trafikkøy. Dollarglisene suser rundt en ørliten brunsvidd gressmatte der svarte stoffmisbrukere og hvite vennutdrankere sover på rester av pappkartonger midt på lyse dagen. Bakenfor hever det seg to høye fasader; verdensamfunnets nervesentra; kjempemessige, firkantete hjerner som i den trykkende heten og år ut og år inn pønser på en ufattelig materie: pengene.

Tankene deres dreier seg ikke som hos vanlige mennesker om egne penger, heller ikke om skitne sedler med bildet av en Pucker, en Lenin eller en Washington, men om pengene som verdisystem, penger rett og slett, penger i sin alminnelighet: et tema som er så alment og esoterisk at den mest dypsindige tenker kan falle i grublerier over det.

Det finnes riktignok ingen skolastikere som mediterer i de to betongkolossene, heller ingen Lamaer, Guruer eller Øversteprester, men knapt åtte tusen byråkrater i særklasse, alle utstyrt med telefon og avkjølt med lydløs luft fra klimaanlegget, en betingelse for overhodet å kunne tenke i det subtropiske Washington.

På høyre side av 19. gate har Verdensbanken sitt tilholdssted, eller mer nøyaktig Den internasjonale bank for gjenreising og utvikling (IBRD), i hvis skjød det hviler enda et par forkortelser. Rett overfor, på andre siden av gaten, ligger Det internasjonale valutafond (IMF). Kjennere, som kan tillate seg å være familiære, kaller de to institusjonene ganske enkelt for "Fondet" og "Banken". Utenfra ser de ut som to uhyrer. IMF er det harde, Verdensbanken det myke monstrum.

Før vi lar oss forvirre av korridorenes labyrinter hos de to søskenene, gjør vi kanskje lurt i å spørre oss selv hva et monstrum egentlig er. Der den enkle menneskeforstand aner bare et skjellsord, hjelper gamle leksika og

solide ordbøker oss videre. De kan fortelle at vi har å gjøre med en ren og skjær metafysisk fremtoning. "Noe forunderlig, ualminnelig som overskrider grensene for det naturlige", heter det der, "egentlig i religionsspråket et forvarsel for gudene", eller også "en forferdelig tildragelse, et jærtegn, et ondt varsel".

Ordet *monstrum* stammer sannsynligvis fra *monere*, et latinsk verb som opprinnelig betydde "å advare, å varsle", men som senere er blitt brukt om "et imaginært vesen, halvt dyr og halvt menneske, satt sammen som et uhyre, og der en hær forestilt seg en enorm størrelse og villskap. Sammenstillinger som *a monster of perfection* sikter til en utrolig, unaturlig, ja endog frastøtende grad av fullkommenhet."

m

Det er enklere for en tilfeldig forbipasserende å komme inn i Det hvite hus, i Vatikanet eller i Kreml, enn i hovedkvarteret til Det internasjonale valutafondet. Bare den som har et offisielt ærend - og hvilken vanlig forbipasserende kan påstå det? - får tillatelse til å passere de uniformerte vaktene og resepsjonsdamene med de kalde blikkene. Han vil oppdage at halvparten av bygningen består av luft Han trer nemlig inn i et luksuriøst vakuum, tretten etasjer høyt og utsmykket med flagg og tropiske planter i et atrium av lys marmor.

Han spør seg selv hvor han egentlig befinner seg - et spørsmål ikke noe menneske kan besvare med bare en setning. Hva er meningen med det hele? Hvilke formål og oppgaver har Fondet?

Artikkel 1 i stiftelsestraktaten for IMF gir sparsomme opplysninger. Ifølge denne skal Fondet

- a) *fremme* (internasjonalt samarbeid, stabilitet, at regler etterleves, høy sysselsetting, høye realinntekter);
- b) *lette* (balansert vekst);
- c) *styrke* (medlemmenes tillit);
- d) *løse* (uoverensstemmelser);
- e) *yte* (teknisk bistand);
- t) *minske* (ulikevekt); og endelig
- g) *tilby* (et internasjonalt forum for problemløsning).

Disse fromme ønskene kan inngå i statuttene til en hvilken som helst Rotary Club. Den vasne prosaen de er uttrykt i, gjentar seg i de talløse brosjyrer, rapporter og kunngjøringer Fondet utgir. Evfemisme er disse

skriverienes stilistiske prinsipp; virkningen er en slags intellektuell bedøvelse.

Den som gjeme vil vite noe mer eksakt, stanger straks hodet mot den internasjonale finansverdenens uforståelige fag-kinesisk, et språk som hele tiden utvikler seg ved nyskapninger av Fondets interne sjargong. Stakkars den som ikke kan skille mellom "Extended Fund Facility" og et "Stand-by Arrangement"; mellom "Compensatory Financing Facility" og "Supplementary Financing Facility"; og skam over den som forveksler "Group of Five" med "Group of Six", "Seven", "Ten" eller "Group of Twenty", for ikke å snakke om Paris-klubben.

IV

Men tilbake til begynnelsen nok en gang, som det seg hør og bør for ABC-soldater. En ting er småpengene de har i jakkelommene. Men skulle de eie en grønnsakbutikk, så blir tallene i bøkene deres noe helt annet, nemlig kapital. Neste trinn i abstraksjonsprosessen oppnår pengene deres i sparebanken på hjørnet, der forvandles de til kreditt. Og slik går det videre i en oppadstigende linje til de store forretningsbankene, til bankenes betalingssentral og til sentralbanken. Etter oppstigningen til disse stratosfæriske høyder har håndfaste mynter forvandlet seg til et annet medium, og innhyllet seg i en nesten ugjennomtrengelig hemmelighet Her selges ikke agurker, her blir det "skapt" likviditet, rentesatsen blir fastsatt, minstereservene plassert og pengemengden angitt. Sentralbanken "skaper" pengene våre og kontrollerer dem samtidig.

V

Noen herrer som hadde fundert over det internasjonale finanssystem, kom midt under den annen verdenskrig på den ideen at dette hierarki av abstraksjoner burde krones med en overgripende sentralinstans. Den store krise i 1929 hadde avslørt hvor labil verdensøkonomien egentlig var. Det berømte "kreftenes frie spill" kunne føre til sammenbrudd i løpet av en natt Den nasjonale kontrollen med sentralbankene hadde vist seg å være til ingen nytte stilt overfor de internasjonale kapitalstrømmene. Amerikanske og britiske eksperter, blant dem Harry Dexter White fra Finansdepartementet i USA og John Maynard Keynes fra England, drømte om et ultrastabilt valutasytem for hele verdensøkonomien, der en gjentakelse av katastrofen ville være umulig.

De foreslo å opprette to institusjoner som verden tidligere ikke hadde sett maken til: For det første en sentralbank for alle land i verden som skulle sørge for faste valutakurser, fri kapitalbevegelse, stabil pengeverdi, utlignende betalingsbalanser og tilstrekkelig likviditet. For det andre en internasjonal utviklingsbank som skulle ha til oppgave å komme de krigsherjede og fattige land til hjelp slik at de kunne slå seg sammen med de rike landenes økonomi. En slik konstruksjon var bare mulig hvis den ledende kapitalistiske makt trykket ideen til sitt bryst og tok den under sine beskyttende vinger. President Roosevelt var rede til det. I et budskap til Kongresen krevde han at den sterkt utviklede amerikanske økonomien skulle stå til rådighet for resten av verden, en holdning som også De forente stater ville høste fruktene av.

Fondet og Banken, det harde og det myke monstret, er resultatet av denne planleggingen. De ble grunnlagt i juli 1944 i Bretton Woods, en liten ferieby i Ny-England, og de startet sin virksomhet i Washington i 1946/47. Nesten alle land i verden har tiltrådt, med unntak av Sovjetunionen og deres lydriker, DDR, Tsjekkoslovakia, Bulgaria, Mongolia. Dessuten mangler Albania, Angola, og Nord-Korea. Cuba trakk seg ut i 1960. En særling blant disse outsiderne er Sveits som ikke deltar i noen av institusjonene, antakelig fordi landet selv er et internasjonalt finans-monstret. Forholdet mellom den sveitsiske nasjonalbanken og Fondet kan man likevel karakterisere som meget hjertelig.

VI

Enhver menneskelig innretning har sitt eget miljø, sin fysiognomi, sin atmosfære. Det blåser en annen luft i et bakeri enn på en politistasjon. En helt bestemt fremtoning er også typisk for "Fondet" og "Banken", men likevel gjør uhyrenes sammensatte natur at det er vanskelig å bestemme det typiske.

Fondet er, kan man si, banken til bankenes banker, dvs. sentralbankenes bank. I Fondets store lokaler dominerer faktisk antydningen, helligdommen, det tvetydige smilet, ja, en bent fram viktoriansk diskresjon er regelen her. Hvis man overhodet svarer på nysgjerrige spørsmål - og hvilke spørsmål er ikke "delikate" her? -, så er det "off the record" eller i det minste "not for attribution". Bare det intetsigende kan siteres. (Derfor må kildene til de opplysningene som gjengis i denne artikkelen være anonyme.) Også den forretningsmessige, verdensvante, dynamiske, men hele tiden dempede tonen minner om de internasjonale bankenes manerer. I de øverste etasjene treffer man nesten utelukkende på menn i dyrt og fullstendig korrekt antrekk. På den annen side er det til forskjell fra ekspedisjonslokal-

ene til Chase Manhattan eller Schweizerische Kreditanstalt ikke mulig å få øye på noen kunder her.

Eller befinner vi oss i senteret til et multinasjonalt foretak? Til sløtte for denne antagelsen taler toppledelsens enorme selvbevissthet og fagfolk- enes sammensatte ekspertise. De er rekruttert fra hele verden og forstår seg ikke bare på penger, men også på olje og sojabønner, veibygging og fiskerier. Det er bare det at dette konsernet ikke har et eneste produkt å vise fram, og at det mangler det viktigste av alle kjennetegn: nettofortjenes- ten, profitten. Riktignok frembringer både Fondet og Banken balanseover- skudd, men forrentningen spiller likevel ingen rolle, den blir knapt nevnt, som om det var uanstendig å oppnå profitt. Overskuddet blir heller ikke fordelt på mediemlandene, men syltet ned, altså tilført reservene.

For det tredje kunne man tenke på et departement eller en offentlig myndighet. Det ligger noe offisielt i luften her. Et pust av uoppsigelig- het blåser gjennom korridorene. Endelig vil kjenneren merke seg en bestemt overnasjonal stemning, et strøk av uvirkelighet, en særegen byråkratisk utvanning som kjennetegner alle overnasjonale innretninger, for eksempel UNESCO eller Kommisjonen i Bryssel. Folkerettslig sett er faktisk Banken og Fondet særorganisasjoner under De forente nasjoner. Den som studerer traktaten som regulerer dette forholdet, vil riktignok kunne fastslå først og fremst en ting: Her skal ikke FN ha noe å si.

Hverken for Verdensbanken eller Valutafondet gjelder den opphøyede grunnlov som finnes i glasshuset i New York: hvert medlem en stemme. Her går man fram etter en regel som er like gammel som verden selv: den som betaler bestemmer. Det som gir medlemsstatene makt og innflytelse, er den omhyggelig utregnede kvote som bestemmes på grunnlag av tilført kapital og den økonomiske tyngde de har lagt i vekstskålen. I praksis nyter dermed USA godt av en permanent vetorett. Kvoten deres er knapt 20%. En beslutning mot USAs stemme er utenkelig. Det er i det hele tatt ingen tilfeldighet at de to monstre har slått seg ned i hovedstaden til det amerikanske imperium.

Ikke alle diplomater uttrykker seg diplomatisk. En tysker i utenriks- tjenesten som er godt orientert i Washington, legger ikke fingrene imellom når han karakteriserer Verdensbanken og Valutafondet: "Det er frontorga- nisasjoner for USA. Den som legger seg ut med amerikanerne, er selv skyld i det. Hvis jeg møtte Muhammed Ali i en mørk krok ville jeg heller ikke invitere til kamp."

"Overdrivelse" svarer en høyt plassert *insider*. "Grenseløs overdrivelse. Deres kilde ser altfor enkelt på saken. I det hele tatt overvurderes makten til våre institusjoner":

"Lord Keynes' forhåpninger har ikke gått i oppfyllelse ennå. Isteden for å være alle fondenes fond og alle bankenes bank må IMF og IBRD

spille en mer beskjeden rolle, som reparasjonsverksteder og fyllekalk for et høyst labilt og skrantent system. Det er ikke konstruert noe nytt, derfor må vi med alle midler bøte på det som er. En omfattende endring av forholdene ville ikke regjeringene tillate av hensyn til suvereniteten - rent bortsett fra at politikerne er altfor uvitende til å forstå hvilke farer verdensøkonomien står overfor.

Følgelig kan man bare bestemme Fondets og Bankens funksjon negativt, på samme måte som for brannvesenet De skal ganske enkelt forhindre at det verste skjer. Krisene er deres store øyeblikk: valutauroligheter, oljekriser, utviklingskatastrofer som den i Sahel-området, bunnløs gjeld som i tredje-verdenslandene; alt dette gir de to søstrene ny innflytelse, ny makt I slike situasjoner er vi uunnværlige. Vi er opprettet for å avskaffe krisene i verden, men uten kriser ville ingen hane gale etter oss. Hvis det ikke lyder for kynisk kunne man si: vi er avhengige av katastrofer slik etterretningspolitiet er avhengig av terroraksjoner. Jeg tror heller ikke vi skal sørge over det Den som tar seg av det negative, blir ikke arbeidsløs."

VII

De to monstrene har i det minste en gang i sin historie bidratt med noe positivt. I september 1976, på et fellesmøte mellom Valutafondet og Verdensbanken, ble det satt navn på noe helt nytt, en helt spesiell "fasilitet": den såkalte spesielle trekkrettigheten (Special Drawing Right, SDR). Det finnes bare ett sted i verden der denne skapningen kan tas iakttas: IMF's besøksområde. Ja, det samme Fondet som er like godt avsperrert som et Trappister-kloster, har også tenkt på turisten, skattebetaleren, mannen i gata.

Foran hovedkvarteret i 19. gate, en etasje under gateplan, står en betongkrypt klar til å ta imot oss. Rett nok er dette rommet hermetisk lukket fra hovedkvarterets polstrede korridorer. Den gemene uvitende hop holdes for seg. Tilsvarende tåkete er også den informasjonen besøksområdet byr på. Ingen leser de oppbyggelige brosjyrene som er utlagt på lesesalen, ingen ser på utstillingen av japansk kalligrafi som pryder veggene. På et fargefoto ses IMF's styre, 22 medlemmer og 22 varamenn, alle klamrer seg til hver sin enorm kontorstol. Samlet rundt et uoverskuelig stort ovalt bord smiler herrene noe fordreid gjennom kameraets fiskeøye mot den ensomme gjesten.

I et belyst glass-skap er den spesielle trekkrettigheten utstilt. Kunstneren sto foran den vanskelige oppgave å få oss til å se et legemsløst fenomen. Tankefullt betrakter vi en blå-hvit plastikkbrikke, på størrelse med en asjett og med påskriften "I SDR". I en liten skål foran ligger mynter skåret i småbiter: Pfennig, Cents, Pence- og Yenstykker. De skal tydelig-

gjøre hva en spesiell trekkrettighet er verd. Den må nemlig regnes ut på nytt hver dag, etter dagskursen til fem valutaer som vektet i et bestemt forhold til hverandre. Skålen med pengestykkene skal anskueliggjøre denne "valutakurven". Men plastikkbrikken som svever i glasskapet, avslører knapt noe om denne oppfinnelsens dristighet For den spesielle trekkrettigheten er på ingen måte kontante penger.

Er det penger overhodet? Oppfinnerne, herrene i IMF, ler unnvikende når man spør dem om det. Nei, en valuta kan man ikke kalle SDR. Et lovlig betalingsmiddel er det ihvertfall ikke. Heller da en regneenhet Men ikke bare det! For stadig vekk fremskaffes det likviditet gjennom SDR. Det er et pengesurrogat, halvt banktilgodehavende for pengeløse betalingstransaksjoner, halvt kreditt En bastard. Spørsmålet om dens egentlige natur forblir ubesvart. Om det er kreditt eller penger, om sebraen er svart med hvite striper eller hvit med svarte striper lar seg ikke fastslå. Det beste er å holde seg til det offisielle språket som er like dunkelt som alltid. Ifølge det dreier det seg om et "internasjonalt forvaltningsmessig reservemedium" som sirkulerer etter bestemte og svært innviklede spilleregler.

Selvsagt opptrer SDR ikke i form av mynter eller sedler. Det eksisterer kun i sentralbankenes datamaskiner. I tillegg finnes det ytterligere 22 institusjoner av hemmelighetsfull karakter som bruker den, for eksempel Bankei; i for internasjonal betalingsutjevning (Bank for International Settlements, BIS) i Basel, en slags diskret privatklinik for sentralbankene der det ikke er rike arvinger, men valutaer i nød som gis ansiktsløfting eller blir operert.

Kort sagt: Den spesielle trekkrettigheten er et "medium". Den spiritistiske bibetydning av ordet er ikke helt tilfeldig. I løpet av de siste tjue år er det "skapt" omkring 21,4 milliarder SDR. Det tilsvarer, avhengig av dollarkursen, et beløp på grovt regnet 170 til 200 milliarder kroner.

Skapt? Ja. Det handler faktisk om en *creatio ex nihilo*, om et mirakel som kan minne om den fantastiske brødformeringen i Det Nye Testamente. Der det før var pengemangel, flyter nå kreditt. Miliarder blir "bevilget", "tildelt", "trukket". Er herrene i Washington gullfremstillere, alkemister som har oppdaget de vises sten? Det er et nærmest teologisk spørsmål som i likhet med alle teologiske spørsmål unndrar seg et eksakt svar.

Men forholder det seg, til syvende og sist, ikke på samme måte med det vi selv har i lommeboka? Konstruksjonen av den spesielle trekkrettigheten kaster et eiendommelig lys på pengenes natur overhodet. Også i Frankfurt am Main blir det jo skapt og dannet penger etter alle kunstens regler! Og det er på ingen måte klart hvordan det foregår og hva som skjer.

Heller ikke den tyske Mark er bare det som sentralbanken preger og trykker. Den eksisterer dessuten i den usynlige og spøkelsesaktige skikkelsen til kreditter, veksler, sjekker, fordringer. Og da er det ikke underlig at de

lærde skiller mellom inntil tolv ulike pengemengder: Seddelomløp og sentralbankpenger, harde og myke penger, M1, M2, M3 osv. Enkelte statistikker kvier seg ikke engang for å bruke uttrykket "kvasi-penger".

Den logiske følge er at ingen, absolutt ingen, ingen finansminister og ingen sentralbanksjef, kan si hvor mye penger det overhodet finnes. Det er et trosspørsmål. Og inntil nå ihvertfall har det ikke vært noen som har betvilt at den spesielle trekkrettigheten, dette gåtefulle vesen, er minst like godt som dollar, om ikke så godt som gull.

VIII

Kryptiske data, statistiske kurver, esoteriske begreper; en nesten hinsidig luftighet fjernt fra de rene kjennsgjerninger: De to monstre synes å befinne seg i abstraksjonenes høyeste sfærer. Og allikevel, alt det som drøftes, overveies, voteres over, besluttes her i de avskjermede rommene på 19. gate, får høyst håndgripelige og høyst tungtveiende konsekvenser.

I Xian (Kina) blir det for første gang installert fjernstyrt signal- og pensesystem på den mongolske jernbanen. I Zambia stiger prisen på maismel, et basismatvare, med 120 prosent fordi de statlige overføringene til jordbruket fjernes. Femten mennesker mister livet i urolighetene som utløses av tiltakene. Byggingen av Volta-demningen i Ghana fører til klimaforandringer: nord i landet har det vært iørke siden demningen sto ferdig. Byen Pusan (Sør-Korea) får en ny containerhavn. I Narmada-dalen (India) skal mer enn to millioner innbyggere fordrives. En eneste demning i dette gigantprosjektet vil legge 350 000 hektar skog under vann. I Argentina blir billettprisen på buss og tog fordoblet. I Burundi får 160 000 mennesker endelig tilgang på springvann. I Sao Paulo plyndrer en oppbragt menneskemengde kjøpesenterne. Finansministeren må gå av. Elfenbenskysten følger ekspertenes råd og setter alt på ett kort: økning av jordbruksproduksjonen til eksport; verdensmarkedsprisen på kakao, kaffe og palmeolje bryter sammen; regjeringen er bankerott; tusener av offentlig ansatte må sies opp. I apotekene i Khartoum finnes det ikke lenger utenlandske medisiner. I forandring bygges det yrkesskoler og i Zaire veier. I Indonesia skal over tre millioner mennesker flyttes; dermed blir ventelig to millioner hektar regnskog ødelagt. Lån til den bolivianske regjering blir omsatt til 11 prosent av sin pålydende verdi. Regjeringer kastes, NIC-land rykker fram på verdensmarkedet, hele nasjoner erklærer seg bankerott, og alt dette hadde enten ikke skjedd, eller det hadde fått et annet forløp om ikke Fondet og Banken hadde hatt en finger med i spillet

Ingen henvender seg til dem av fri vilje. Når et land ikke lenger kan saldere sin betalingsbalanse, hjelper Fondet med et kortsiktig milliardbeløp, i første omgang for et par måneder, i unntakstilfelle for et par år. Derimot gir Verdensbanken, som er verdens største formidlingssentral for utviklingshjelp, langsiktige lån til bestemte, nøyaktig definerte prosjekter og til "strukturelle tilpasningstiltak" i så godt som alle utviklingsland. Hverken Fondet eller Banken har noe å gi bort. Lånene deres må tilbakebetales med renter og avdrag. Av grunner som vi senere skal komme til, er betalingsmoralen til låntagerne upåklagelig. (For IMF var tilbakebetalingene i 1986 ca 14 milliarder kroner høyere enn de nye lånene som ble gitt).

Allikevel kan ikke den prisen de to monstrene tar for hjelpen de yter, uttrykkes i tall. En forretningsbank som gir lån vil forlange sikkerhet Stater lar seg imidlertid ikke pantsette. Derfor knytter de to søstrene sine betingelser for å gi lån til pålegg og vilkår som griper massivt inn i mottakerlandenes politiske økonomi. Den tekniske betegnelsen for dette er "kondisjonalitet". Denne bitre pillen blir i sin reneste form foreskrevet av Valutafondet Pasienten tviler som regel på om den gjør godt. Det er ikke underlig; for når de innvidde ekspertenes hemmelige språk blir oversatt til alminnelig dagligtale, koker resepten ned til et par forslitte fraser som ingen av dem de er myntet på liker å høre: "Ingen kan i det lange løp leve over evne! Dere må spenne inn livremmen!"

Den som hører godt etter, kan i bakgrunnen fornemme den ortodokses stemme, den rene lære. Den taler mot proteksjonisme og for fri konkurranse, mot for store offentlige utgifter og for en stabil pengeverdi, mot statlige inngrep og for det private initiativ. Kort sagt, den snakker om en stuere kapitalisme. Men som kjent forekommer den bare i rosenrøde avhandlinger fra det 19. århundre, og ikke i virkelighetens verden.

Selvsagt kan ikke Fondets praksis rette seg etter denslags postulater. For det første må IMF leve med en rekke medlemmer som skyr dets prinsipper som pesten: Vietnam og Romania, Polen og Etiopia er i ideologisk forstand de mest håpløse tilfellene. For det andre er det land der den rene lære vil lide skipbrudd fordi den mangler ethvert reelt grunnlag: For eksempel Mauritania eller Mocambique er ganske enkelt for fattige til å kunne hevde seg på verdensmarkedet For det tredje må Fondet ta hensyn til særlig ømtålige områder av stor politisk eller strategisk betydning, der en konsekvent gjennomføring av "kondisjonaliteten" ville knuse for mye porselen. Av denne grunn kan for eksempel Egypt glede seg over en spesielt skånsom behandling.

Men for det fjerde - og det er det viktigste - mislykkes den økonomiske ortodoksien overfor de rike statene, som slett ikke ønsker at

Fondet skal ta dem på ordet. Det gjelder fremfor alt USA. Vestens ledende stormakt har som kjent utstyrt seg med en betydelig porsjon proteksjonisme, landet har en kronisk negativ handelsbalanse, en enorm utenlandsgjeld og et kjempemessig underskudd på statsregnskapet Ifølge IMF's katekisme er alt dette økonomiske dødssynder, som bare kan føre til elendighet. Men istedet for å sette tommeskruen på de forstokkede til deres eget beste, nøyer Fondet seg med å mumle et par forsiktige bisetninger i sin årsberetning, *World Economic Outlook*.

X

Det er uhyrenes sammensatte natur som kommer til uttrykk i disse motsetningene. Deres moralske fremtoning er hykleriet. Dette hykleriet er imidlertid ikke unntaket fra regelen, ingen unngåelig feil, men tvertimot en systematisk nødvendighet Det bedrar ingen og det tilslører ingenting. Det uttrykker bare det objektive dilemma mellom rene prinsipper og brutale maktforhold.

Språkformen er aktpågivende og balanserer på en knivsegg. Når det i IMF's brosjyrer er tale om Sør-Afrika, leter man forgivees etter begrepet apartheid. Fondet snakker istedet sibyllinsk om "stivheten i arbeidsmarkedet som har sammenheng med utdanningsproblemer". Og hvordan vurderes utviklingen i Chile? "Meget tilfredsstillende. Med denne vurderingen avsier vi selvsagt ingen dom over de politiske forhold."

Da hundretusener demonstrerte mot Det internasjonale valutafondet i gatene i Latin-Amerika, offentliggjorde daværende direktør Jacques de Larosiere en brosjyre: "Påbyr IMF innstramninger?". Han svarte med et ruingende nei på sitt eget spørsmål. Riktignok skal de tiltak Fondet krever, "være forbundet med sosiale kostnader, men det er ikke Fondets oppgave å bestemme hvordan disse kostnadene skal fordeles på befolkningen". Merkverdig tilbakeholdenhet! Påleggene fra IMF, som er nedskrevet i traktatfestede hensiktserklæringer (*letters of intent*), er ytterst detaljerte. Der dreier det seg om priser, avgifter, arbeidsplasser. Innskrenkninger av alle typer kreves. Derimot er det ennå ikke kjent ett eneste tilfelle der Fondet har oppfordret et land i den tredje verden om å stanse sine vanvittige våpenkjøp. I dette henseende, og bare i dette henseende kan man ha tillit til det Larosiere forkynner med en moralsk mine: "En internasjonal institusjon som Fondet kan ikke tillate seg å diktere sosiale og politiske målsettinger overfor suverene regjeringer."

"Vi har ikke maskingeværer", sier Fondets medarbeidere til alle som vil høre det. "Vi kan bare drive påvirkningsarbeid, gi anbefalinger, tekniske råd." Men hva er et maskingevær sammenliknet med den hånden som åpner

eller stenger pengekransen? Og hvor går grensen mellom en anbefaling og en utpressing?

Den politiske nøytralitet som Fondet påberoper seg, er iallfall rent øyentjeneri. IMF forlanger hverken mer eller mindre enn at kravene fra utenlandske kreditorer skal prioriteres foran befolkningens behov. Det er et eminent politisk krav.

Fondets medarbeidere skal gjennomføre det, men de skal ikke nevne det ved navn. Derfor må de ta tilflukt i rene fantasier. Man kan nesten få vondt av dem. Egentlig vil de jo bare det beste. Egentlig har de jo bare ett ønske, nemlig "å åpne veien for en sterkere og mer vedvarende vekst". Men i stedet for å gjengjelde disse gode hensikter med tåredryppende takknemlighet, "tillater man seg å sette Fondet under kanonade", ifølge den bevegede jamringen til herr de Larosiere. Den krenkede undertonen lar seg ikke overhøre. Det er den triste skjebnen til et monster at ingen egentlig liker det

XI

Det er bare det at hykleriet ikke har noe fast tilholdssted; det lar seg ikke fastholde, selv ikke i de to milliard-høyborgene i 19. gate i Washington. Det fordrer alle kontinenter. Ikke noe sted kommer det så tykkhudet og brutalt til uttrykk som i landene i den tredje og fjerde verden. Ikke uten gode historiske årsaker fremstiller de seg som ofre for koloniherrredømme. Ordet "elite" har fremdeles en ubehagelig bismak, men i de fattigste landene i Afrika, Latin-Amerika og Asia lyder det som den rene hån. Selv om det ikke hører til god utviklingspolitisk tone å snakke åpent om det, så består disse innenlandske elitene for det meste av kriminelle som forsøker å skjule sin avskyelige udugelighet og sin morderiske grådighet med anti-imperialistiske fraser, en kamuflasje som for hvert år blir stadig mer loslitt Disse snyltende maktapparatene med sine latmannsjobber, sine fluktpenger, sin endemiske korrupsjon er ikke bare utbyttingens medsammensvorne, men dens forkjempere. Det ville være naivt å ta den høyrøstede konfrontasjonen mellom slike "eliter" og Det internasjonale pengefondet for god fisk. Bak den rituelle skygeboksen skjuler det seg ofte en grenseløs enighet.

"Det er vårt lodd å spille skurkerollen i problemlandene. Det er i grunnen en del av den service Fondet kan tilby. Når en regjering vil gjøre noe fornuftig, og programmet ikke lar seg politisk gjennomføre, er vi til en viss grad beredt til overta rollen som syndebykk. Det passer utmerket at vi er plassert i Washington. Dette hovedkvarteret har i store deler av verden en negativ symbolbetydning. Ansvar for upopulære tiltak blir på denne måten internasjonalisert. Politikerne trenger ikke selv stå til ansvar. Det er

Fondet, en forkortelse, en anonym siørrelse som har skylden." Den tyske sosialdemokraten Gustav Noske som etter første verdenskrig slo ned Spartakus-oppstanden, uttrykte seg mindre forsiktig, men tydeligere: "En av oss må være blodhunden".

"Imidlertid", heter det i Washington, "er dette spillet med delte roller kommet ut av kontroll. Nyten er blitt redusert for begge parter fordi politikerne i den tredje verden har drevet det for langt At Fondet på den måten er trukket for sterkt inn i skuddlinjen kunne vi kanskje klare å leve med. Men talsmennene for de fattige landene er blitt fanget av sin egen demagogi. De har manøvrert seg inn i en blindgate. Den som gjør Fondet til en busemann og ansvarlig for all verdens ondskap, kan ikke alliere seg med det, selv når han ikke ser andre utveier. Den beste taktikk kan virke mot sin hensikt hvis man stoler alt for mye på den. Heldigvis begynner dette å gå opp for medlemmene våre."

XII

Trøst og vederlag for de ubehagelighetene det nå er utsatt for, finner Fondet i de heroiske øyeblikkene i dets vel førti-årige historie. Den 16. november 1982 var en slik legendarisk dag. Den internasjonale finansverden var i august blitt hjemsoøkt av et nytt mareritt: gjeldskrisa. Det som idag hører til avislesernes normale frokostlektyre fremsto den høsten som en ufattelig trusel.

Mexico, en av de største debitorene i verden, sto umiddelbart foran bankerott. Landets forpliktelser løp opp i 87 milliarder dollar. Bare kravene fra de utenlandske forretningsbankene hadde nådd den svimlende høyde av 67,5 milliarder dollar; av dette hadde 28 milliarder forfallstermin innen et år. Hvis Mexico måtte innstille sin tilbakebetaling, var det fare for en kjedereaksjon. De største bankene i USA ville ha brutt sammen og tatt med seg hele finansverdenen i dragsuget. Denne situasjonen var hverken det amerikanske finansdepartementet eller sentralbanken i stand til å hanskes med. Långiverbankene var ikke beredt ,ja de var tilsynelatende ikke engang i stand til å gi nye kreditter i tillegg til de pengene de hadde tapt, men ikke avskrevet For å hindre katastrofen måtte et finansieringsgap på mer enn åtte milliarder dollar fylles. Den amerikanske regjering og deres allierte ville stille høyst to milliarder til rådighet. Det internasjonale valutafondet meddelte at det på vanlige vilkår ville kunne stille opp med 1,3 milliarder. Mexicanerne på sin side hadde ikke noe annet valg enn å underskrive hensiktserklæringen (*letter of intent*) som ble krevd av dem. Riktignok tennerskjærende gjorde de seg klar til å senke reallønningene, redusere subsidiene og heve skattene.

Sitt store kupp gjorde direktøren for IMF om ettermiddagen den 16. november i møterommet til Federal Reserve Bank i New York. Representanter for de største långiverbankene var innbudt, blant dem New Yorks Citibank, som alene hadde 3,3 milliarder dollar på høykant. Også engelsk, fransk, japansk, sveitsisk og tysk bankkapital var representert med sine ledende talsmenn. Først talte den mexikanske finansminister Jesus Silva Herzog, deretter tok Jacques de Larosiere ordet. Regjeringene var beredt til å yte hjelp, også Fondet ville bidra. "Riktignok", fortsatte de Larosiere, "så mangler det fem milliarder dollar for at vi skal kunne klare av situasjonen. Disse pengene, mine herrer, kan bare komme fra dere. Jeg venter at dere alle sammen innen tre uker, nærmere bestemt innen 15. desember, kommer med et positivt tilsagn om et bidrag som står iforhold til deres andel av de totale fordringer. Skulle tilsagnene deres ikke ha kommet innen denne dato, så trekker Fondet Mexico-programmet sitt tilbake. Følgene av det trenger jeg ikke å gå nærmere inn på overfor dere. Det var all Takk for i dag, mine herrer."

Forsamlingen av bankfolk skal ha blitt målløse. De var ikke vant til slik tale. Men etter at de hadde kommet seg av sjokket, gikk det opp for dem at de ikke hadde noe valg. Tilsagnene ble gitt tidsnok. Katastrofen var foreløpig avverget. Idag er denne formen for kriseadministrasjon allerede blitt rutine. Fondet har gjennomført tilsvarende gjeldsrefinansiering med dusinvis av land. Man kan si at det er blitt verdens største konkursbestyrer. Den nye rollen medførte også nye teknikker. Fondet må nå sette tomme skruen ikke bare på skyldnerne, men også på långiverne. Og det var storbankene som like bevisstløst som lemen hadde startet låneforretningene med den tredje verden og tatt en risiko som ikke lenger sto i noe forhold til skyldnerens betalingsevne.

I Sao Paulo og Manilla, i Beograd og Lagos hadde bankdirektørene i årevis banket på dørene for å dytte sine kreditter på forvalterne av slunkne statskasser. De var bare besjelet av ett ønske (såfremt "besjelet" er det riktige uttrykk her): å finne en for dem lukrativ plassering av oljelandenes overskytende "petrodollars". De levde i den villfarelse at en suveren stat ikke kunne gå konkurs. Pengemengdene som rislet ned over skyldnerlandene, fikk imidlertid frem i lyset også en annen av spillereglene til de internasjonale låneforretningene. Det er en offentlig hemmelighet at bankenes utlån overstiger formuen deres tjue eller femogtjue ganger. Man kaller det *leverage* eller hevarmsvirkningen. Denne siden ved pengeformer-ingen gjør bankene mektige, men også ytterst sårbare. En storbank som konsentrerer risikoen istedet for å spre den, for eksempel Bank of America som har lånt mer enn halvparten av egenkapitalen til Mexico, er ferdig hvis dens hovedlåntager stanser betalingene.

Det hører til Det internasjonale valutafondets styrke at det samme ikke kan skje der. Det kan nemlig bare operere med egne ressurser, det vil si med medlemslandenes bidrag og med særtilskudd som disse landene bevilger. Fondet er dermed mer "solid" enn noen bank. Fondets aktiva ligger på rundt 140 milliarder dollar. På den annen side er gjeldsbyrden til de såkalte "problemlandene" anslått til over 1200 milliarder dollar, et beløp som er ni ganger større enn Fondets ressurser. Fondet er rikt, men langt fra rikt nok til å få bukt med globale kriser på egen hånd. Dets makt beror ikke på egne midler, men på det faktum at det riktignok ikke *de jure*, men *de facto* bestemmer over adgangen til det internasjonale kapitalmarkedet. I sin egenskap av dørvokter kan det stille krav til såvel låntagere som långivere. Den som påkaller seg Fondets vrede, blir en finansiell paria. Forsåvidt, og bare forsåvidt er Fondet faktisk det som man i bankverdenens internasjonale sjargong kaller *lender of last resort*: den garantist man klamrer seg til når alle demninger brister, den siste nødhavn, systemets livbåt

xm

I det herrens år 1462 grunnla en fransiskanermunk ved navn Barnaba en spesiell bank i Perugia for å hjelpe byens fattige. Banken ble kalt *mons pietatis*, eller på norsk: fromhetens fjell. Startkapitalen ble skaffet til veie gjennom milde gaver. Ideen til broder Bamaba viste seg å bli usedvanlig vellykket. Fjellet, som opprinnelig bare var en liten haug med mynter, vokste og vokste, og institusjonen, halvt sparebank, halvt lånekontor, utviklet seg snart til en forretningsvirksomhet med kjempeomsetning. Etterhvert fantes det etterligninger i alle større byer i Italia, Spania og Latin-Amerika. Deres velgjørhetsaspekt ble noe frynsete av denne formeringen, men deres fromme navn ble beholdt; og således har *montes de piedad* floret helt til idag.

Det myke monstret fra Washington, Verdensbanken, utmerker seg ved en liknende selvforståelse. Mens Fondet har forsøkt å kurere "kortvarig ulikevekt" med tekniske og politiske inngrep, har Verdensbanken tatt sikte på langvarig utviklingshjelp. Men like lite som sin fromme forgjenger i Perugia har den noe å forære. Den tilbyr lån til bestemte formål. Lånene skal tilbakebetales for å holde kapitalen i omløp og hindre at den siver vekk. Dessuten forlanger Banken helt vanlige renter, ettersom de nødvendige penger skaffes på det internasjonale finansmarkedet, som jo ikke er kjent for sin velgjørighet. Banken tar opp lån med et årlig volum på rundt 12 milliarder dollar, og av långiverne anses det som en førsteklasses pengeplasing. Det er ikke uten grunn, for i motsetning til andre internasjonale

skyldnere, er Verdensbankens fremmedkapital hundre prosent garantert av medlemslandene.

Også Verdensbanken har innflytelse langt ut over egne finansielle muligheter. Den inntar en nøkkelstilling på samme måte som Fondet, riktignok gjennom den mesterlig anvendte metoden med samfinansiering (*co-financing*). Den lær regjeringene fra giver- og mottakerlandene, internasjonale organisasjoner, bistandsinstitusjoner og privatbanker fra hele verden, ta del i prosjekter og programmer. Under Bankens beskyttende vinger og kontroll oppstår på denne måten bistandskarteller og -sammenslutninger, noe som minst dobler Verdensbankens finansieringsevne, og styrker dens politiske innflytelse.

Det er selvsagt ikke tilstrekkelig med bare finansielle virkemidler. Man kan til og med anta at det er vanskeligere å dele ut midlene enn det er å skaffe dem. Et kjempemessig ekspertvelde undersøker ethvert prosjekt med tanke på tekniske, sosiale og i det siste også økologiske risikoforhold. Selvsagt forlanger banken at ethvert prosjekt skal være lønnsomt. En langsiktig rentabilitet på minst 10% brukes som tommelfingerregel. Men i motsetning til Fondet har ikke bankekspertene alt å si når Banken treffer sine avgjørelser. Her har også landbruksekspertene, hydrologene, energifagfolkene, geologene, ingeniørene, utdannelsesplanleggerne og medisinerne et ord med i laget. I Verdensbanken, med nesten seks tusen ansatte fra hele verden og med 42 stedlige kontorer fra Ruanda til Bolivia, støter man derfor på et uoverskuelig antall profesjoner.

Disse fagfolkene dyrker et vanskelig terreng. Utviklingshjelpens rådvillhet er godt kjent. Allerede på spørsmålet om hvem som skal definere hva som er fornuftig, giveren eller mottakeren, oppstår det splid. Lista over objektive vanskeligheter er uten ende: den går fra verdensmarkedets uransakelige lunefullhet til overbefolkning, fra kronisk kapitalmangel til det vedvarende politiske press som eksportinteressene i de rike land øver, for ikke å snakke om transkulturelle problemer, lavt utdannelsesnivå, militærkupp, kapitalflukt og korrupsjon. Og så lenge ingen kjenner den "riktige løsning", er feilkildene talløse.

I tillegg kommer at alle planer om utvikling er langtidsplaner. Det som ved beslutningen om et prosjekt synes fornuftig, kan ti år senere, når det står foran sin avslutning, fremstå som det rene vanvidd - slik det var ved forseringen av kvegavlen i Botswana eller det gigantiske Polonoroeste-prosjektet i den tropiske regnskogen i Amazonas.

Verdensbankens dilemma uttrykker seg også gjennom ideologiske kursendringer: Den har alltid lagt stor vekt på å følge sin egen "filosofi". I begynnelsen mente man med dette den klassiske utviklingsdoktrinen som lå til grunn for gjenoppbyggingen av Europa etter den annen verdenskrig. Denne læren gjenspeilte henrykkelsen og optimismen i femti- og sekstiårene,

og fremgangen i de såkalte NIC-landene syntes en stund å gi den rett Gjennom en sosial overrisslingseffekt skulle høye vekstrater sikre at fattigdomsproblemet oppløste seg selv. Mot slutten av sekstiårene oppdaget til og med professorene at realiteten i den tredje verden ikke viste tegn til å følge *trickle-down-teorien*. De fattige viste seg å være tunghørte; de ble fattigere for hver dag.

Da Robert McNamara i 1968 overtok presidentvervet i Verdensbanken, ville han som broder Barnaba i Perugia, omgjøre den til et instrument for bekjempelse av den "absolutte fattigdom". Han gikk inn for en ny økonomisk verdensordning, for mer rettferdige bytteforhold i verdenshandelen, for understøttelse av småbønder og håndverkere, og for at sjølberging skulle prioriteres. Dette "intellektuelle gjennombrudd" var trolig oppriktig ment McNamara er en mann med en solid religiøs bakgrunn. At han ville administrere sin felttog mot fattigdommen på samme måte som han tidligere hadde styrt Ford Motor Company og Pentagon, kan bare overraske europeere. Han rettet sin oppmerksomhet spesielt mot International Development Association (IDA), en formelt frittstående institusjon, men i virkeligheten en avlegger av Verdensbanken. IDA skulle være satsbrettet for de håpløst fattige landene. IDA gjør det som hverken Fondet eller Banken er i stand til: nemlig å gi hjelp uten motytelser. Det gir rentefrie lån med en løpetid på femti år fra en pott som de rike medlemslandene fyller opp. Under McNamara ble omfanget av denne hjelpen økt. Spesielt Sahel-landene hadde fordeler av ordningen. Allikevel er IDA en dverg målt i forhold til oppgavene; det IDA kan yte, er som vanndråper på en varm kokeplate.

Etter sin tilbaketreden i 1981 måtte McNamara vedgå at hans "filosofi" hadde mislykkes. Bare retorikken hans har etterlatt seg varige spor: fremdeles er publikasjonene fra Verdensbanken, til forskjell fra IMF's skrivelser, preget av en eiendommelig salvelsesfull tone.

På denne måten fremstår det myke uhyret som et fullkomment paradoks. Hvor ellers finnes det en eksekutivkomite for den internasjonale kapitalen som opptrer som de fattiges venn og hjelper, en bank som heiser filantropiens fane, et monstrum som bekjenner seg til uegennyttens postulat?

Et så tvetydig foretagende er selvfølgelig vanskelig å vurdere. Verdensbanken kan vise til en rekke vellykkede prosjekter. Kritikerne av banken gjør den ansvarlig for et tilsvarende antall utviklingsruiner. Hvordan man skal skille det nyttige den har forårsaket fra de skadene den har voldt, er ikke bare omstridt, det lar seg ganske enkelt ikke gjøre. Det skyldes institusjonens grunnleggende motseblingsfylte natur.

Denne dobbelblaturen preger også personene som arbeider der. Vegg i vegg med den knallharde leder, som med fnysende forakt ville avvise mistanken om at han lot seg hjemsøke av sentimentale anføktelser, finner man den engasjerte utviklingshjelperen som problematiserer sin rolle til den

rene selvpinsel. Mer eller mindre i det skjulte identifiserer han seg med sitt "mottakerland", som han kjenner av egen erfaring og på mange måter føler seg knyttet til. Den som tenker og føler på denne måten, utsetter seg for en indre spaltning; og han vikler seg inn i en håpløs kamp mot logikken til helheten, en logikk han har forpliktet seg til. Seirene hans er ubetydelige og provisoriske, nederlagene er det normale, og en skriftefar som kan gi ham syndsforlatelse eksisterer ikke.

XIV

Etter valgseieren sommeren 1985 innfridde den nye presidenten i Peru, Alan Garcia, det løftet han hadde gitt under valgkampen og som han muligens ikke hadde kommet til makten uten å gi: Han brøt forbindelsen med Det internasjonale valutafondet og sa opp alle kredittavtalene forgjengeren hans hadde inngått med de internasjonale storbankene. Peru ville gjennomføre en "automatisk konvertering" etter egne kriterier, og ville i framtida begrense betjeningen av utenlandslån til 10% av eksportinntektene.

På dette tidspunkt var landets utenlandsgjeld 14,3 milliarder dollar. (Av dette var rundt 650 millioner kreditter fra IMF). Gjennomsnittsinntekten til peruanerne var i løpet av tre år sunket med en tredjedel. Renter og avdrag truet økonomien med å forblø.

Den økonomiske nedgangen kom ikke som lyn fra klar himmel. Den var resultatet av en langvarig feilutvikling med røtter tilbake til det 19. århundre, ja tilbake til tiden for det spanske herredømme. Den ugunstige utgangsposisjonen ble forverret av tallrike, mer akutte årsaker: Sammenbrudd i råvareprisene, svikt i fiskeriene, naturkatastrofer, høy inflasjon, geriljakrig, den borgerkrigsliknende strategien til de militære, udugelighet, korrupsjon og sløseri i tidligere administrasjoner, og til sist veien inn i "gjeldsfella" som et feilaktig løsningsforsøk. Alt i alt var landet inne i en typisk utarmingsspiral da Alan Garcias tiltrådte.

I de kjølige konferansrommene til Det internasjonale valutafondet var det ingen grenseløs opphisselse over konflikten med Peru.

"Vi har arbeidet nært sammen med peruanerne i førti år og har i løpet av denne tida opplevd både med- og motgang. Våre delegasjoner har forhandlet regelmessig med regjeringen i Lima. Vi har til og med hatt en fast representasjon i den peruanske hovedstaden. Samarbeidet forløper ikke alltid konfliktfritt, men i det store og hele har vi vært fornøyde. Husk at peruanerne lider av en form for nasjonal overfølsomhet når det gjelder innflytelse utenfra. Det har leilighetsvis medført implementeringsproblemer."

"Du mener sabotasje?"

"Vi foretrekker å kalle det tekniske vanskeligheter. Hva de nåværende problemene angår, så har de ikke kommet uventet. Egentlig var det slutt allerede i 1984. Forretningsbankene hadde da innsett at landet sto foran stupet, og de vegret seg for å finansiere forfalne renter og avdrag gjennom nye kreditter. Samtidig forverret betalingsbalansen seg meget raskt, inflasjonen kom ut av kontroll, den ene devalueringen fulgte den andre, levestandarden sank dramatisk, og hvem var skurken i denne tragedien? Det var oss. Det ble stadig vanskeligere for de peruanske politikerne å samarbeide med oss. I denne tvangssituasjonen lå det en innenrikspolitisk mulighet, som Alan Garcia har grepet."

"Hvordan har Fondet reagert på det?"

"Peru innstilte i september 1985 sine betalinger til IMF. I slike tilfelle finnes det en nøye fastlagt prosedyre. Det gikk omtrent ett år, til etter den foreskrevne advarselen, etter utløpet av de sedvanlige fristene, før peruanerne ble fraskrevet retten til Fonds-kreditter. Den offisielle beslutningen virker noe omstendelig, men sakens kjerne er klar: Medlemmet det gjelder får ikke en dollar hos oss lenger, og vil i fremtiden få det temmelig vanskelig på det internasjonale kapitalmarkedet."

"Hva tenkte peruanerne om det? Var det en fornuftig avgjørelse?"

"Vanskelig å si. Det er ofte ikke enkelt å skille mellom et nervesammenbrudd og en bevisst strategi. Alan Garcia er en karismatiker. Han føler seg kallet til å føre den tredje verden inn på en ny kurs. Rundt ham finnes det også enkelte som trodde at andre gjeldsnaasjoner ville følge det peruanske eksempel; da ville problemet få så store dimensjoner at kreditorene måtte endre sine spilleregler. Men denne antagelsen har ikke slått til. Ingen har solidarisert seg med Peru, hverken brasilianerne eller mexikanerne, og den peruanske gjelda er ganske enkelt ikke stor nok til å skape noen panikk."

"Kanskje var kassa tom, og regjeringen Garcia hadde ikke noe annet valg?"

"Det kan man ikke påstå. Det var heller slik at peruanerne forberedte seg omhyggelig på aksjonen. De hadde på forhånd akkumulert betydelige valutareserver."

"Og hva gjorde de så?"

"Det man alltid gjør ved slike anledninger. Valutakontroll, prisstopp, sperring av alle kontoer med fremmed valuta, importbegrensninger, dobbelt valutakurs. De tok i bruk alle virkemidlene for en statlig styring av økonomien, og på kort sikt oppnådde de også resultater. Realveksten i 1986 lå på 8,5%, en fantastisk rate, og inntektsnivået steg tilsvarende. Flott! Men den innenlandske oppgangen skjedde på bekostning av spareraten; det finnes nesten ikke nyinvesteringer, og innstrømmingen av utenlandsk kapital har praktisk talt tørket ut Peruanerne fortærer det de tidligere har spart opp."

"Og hvor lenge kan det gå bra?"

"Vi er ikke profeter, men landets valutareserver reduseres hver måned. Her kan du se: Ved utgangen av 1985: 1830 millioner dollar, i midten av 1986: 1620, ved utgangen av 1986: 1430. Hvis dette tempoet varer ved, ser det mørkt ut for slutten av åttiårene."

"Dere trenger altså bare å vente. Fallitt eller kapitulasjon."

"Nåja, vi er jo alltid her for å hjelpe våre medlemmer, og vi vil ikke la Peru i stikken, hvis regjeringen skulle henvende seg til oss."

XV

Rett overfor, på andre siden av gata, ser man med mindre sinnsro på utviklingen i Peru. Det myke monstrum har større problemer med å sette i verk sanksjoner. Selv den som har kommet på kant med Valutafondet, kan glede seg over fortsatt hjelp fra Verdensbanken. Der er man vant til å håndheve de uunngåelige betingelsene og påleggene med større fleksibilitet for ikke å skade Bankens langsiktige prosjekter. Riktignok gjelder det også her: Bare den som betaler punktlig, kan regne med ytterligere utbetalinger. Men også etter at regjeringen Garcia hadde bekjentgjort at all betjening av utenlandsgjeld skulle opphøre, ble forfalne renter og avdrag punktlig overført til Verdensbanken, og ytterligere penger gikk som avtalt til Peru, utgangen på visa var ennå ikke kjent. Våren 1987 begynte også denne tråden å rakne. Allerede i begynnelsen av mars kom ikke lenger de løpende innbetalingene fra Peru. Det ble ikke gitt noen forklaring. Den første forespørselen forble ubesvart. I Verdensbankens korridorer ble ikke problemet nevnt med ett ord. Det hersket en lett irritert taushet. Ved synet av den bekymrede minen til en og annen medarbeider, kunne bare de gamle ringrevene muligens slutte seg til at noe lå i lufta. Overfor omverdenen gjaldt parolen: Ikke knus porselen! Bare noen få innvidde i Lima og Washington kan gi opplysninger om hvordan en slik krise forløper. Men de er ikke bare medvitere, de er også aktører, og de har gode grunner til å holde tett.

På den annen side trenger man ikke å være synsk for å rekonstruere hendelsesforløpet. I Lima er det fuktig og temmelig varmt på denne tida av året, og klimaanlegget i finansdepartementet er ikke helt å stole på. Statssekretæren i departementet er rådløs. Han telefonerer til presidentens personlige sekretær. Stemningen i palasset er hektisk. Ifølge forfatningen kan ikke Alan Garcia gjenvelges. Kandidatene til å overta makten forbereder sine første skyttergravskamper. Lyset i hovedstaden forsvinner hver natt. Geriljasoldatene fra "Den lysende vei" har allerede slått seg ned i de bedre boligkvartalene. Sjefen for sentralbanken vet ikke hvordan han skal kunne

finansiere den mest nødvendige import. De militære tuer ennå engang med kupplaner. Alan Garcia er umulig å få i tale, og sekretæren hans forsøker å kvitte seg med den besværlige telefongjesten. Men statssekretæren i den andre enden av tråden insisterer på å få forklare ham at Peru i øyeblikket har mer enn tjue programmer under ledelse av Verdensbanken. Det samlede volum er over 1900 millioner dollar. Hvilke prosjekter? Tja, for eksempel Bajo Piura, et irrigasjonsanlegg for 35 000 hektar, til en kostnad av 180 millioner. Eller flyplassen i Pucallpa, 47 millioner. Videre 580 km veier, det åttende avsnitt i planen". Hvor? I høylandet, Cerro de pasco, La Merced og så videre ." Det har jeg aldri hørt om ". Så spør transportdepartementet hva det betyr! Du må gjøre det klart for presidenten hva som står på spill". Hørte du ikke talen hans sist søndag? Vi aksepterer ikke lenger noen innblanding utenfra. Vi betaler ikke lenger, heller ikke til Verdensbanken!

Heller ikke den nervøse saksbehandleren i Washington unngikk å få kjennskap til talen til Garcia. Kontaktmannen hans i Lima forsikrer ham at det var bare en tabbe. Presidenten snakket rett fra leveren, og man må ikke veie hans ord på gullvekt... Et par dager senere kommer den peruanske finansministeren på besøk til Washington, men han viser seg ikke i Verdensbanken. Middag med herrene i USA's finansdepartement, forhandlinger i New York, alt helt uoffisielt Underhånden forsikrer han at Peru vil betale, det dreier seg bare om forbigående vanskeligheter" ..! mellomtiden har saksbehandleren orientert ledelsen i Banken, det var ikke til å unngå. Man beslutter i første omgang å holde munn....Men de første investorene fra Hongkong melder seg snart i finansieringsavdelingen. Pengeinnskyterne fra Det fjerne østen er følsomme, mimoseaktig følsomme". Nei, at peruanerne bryter med Verdensbanken er det slett ikke tale om, betalingsforsinkelsen skyldes tekniske forhold, ingen grunn til engstelse.

Saksbehandleren tenker riktignok allerede på hva som kan skje i verste fall. Han tenker på landbruksekspertene som kanskje snart må pakke koffertene, på legene som må forlate stasjonen sin i urskogen når lønningene deres uteblir, og på de tjuetotusen familiene, deriblant totusen indianere, i Ceja de Selva. Over halvparten lever i ekstrem fattigdom. Han kan lett forestille seg det, han har jo vært der. Prosjektet har pågått i tre år i dette jungelområdet, Satipo-Chanchamayo heter det, et satellittbilde av egnen henger på veggen et eller annet sted, stikkveier, frukt- og kaffeplantasjer, skogplanting, billige lån, jord til småbøndene. Alt så så løfterikt ut, men nå... Betalingsfristen er forlenget overskredet, og det er bare et spørsmål om dager før telexen må sendes til Lima. Den siste advarselen, ultimatumet" En eller annen helt på toppen i hierarkiet vil muligens ennå en gang forsøke å nå fram på telefonen til den ansvarlige ministeren, men i Lima er det ikke svar å få fordi flyvåpenet har stelt istand bråk eller fordi det er helligdag i Peru."

Ved en ren tilfeldighet oppdager endelig vår saksbehandler at en peruansk delegasjon har ankommet Kanada; høyt plasserte folk som skal holde foredrag i Montreal og Toronto om den "peruanske modellen". Han tar første fly, dels offisielt, dels på egen hånd, og i Ottawa snakker han med en av disse herrene, som han har kjent i flere år, på en eller annen bar. Utsendingen har gode forbindelser, en direkte linje til presidenten...Vår mann fra Verdensbanken forklarer ham det hele enda en gang fra begynnelsen: Kan dere ikke forstå at det er folk i Washington som bare venter på at de kan statuere et eksempel overfor dere? Dette er jo vannvidd! Om 180 dager må vi stanse utbetalingene, og så dukker det opp en ørliten fotnote i årsberetningen, forståelig bare for fagfolk, men med ødeleggende virkninger for Peru. Dere må gjøre alt dere kan for å få til en løsning i Lima så snart som overhodet mulig. Dette er den siste sjansen. Jeg trenger et tilsagn fra dere innen i morgen tidlig.

Mannen med den direkte linjen vil se hva som kan gjøres, men først må han overvære en mottakelse i ambassaden. Selvfølgelig vil han ringe tilbake! Dette er ikke den første vanskelige saken han har fikset!

Mannen fra Verdensbanken, (han er egentlig uviktig fordi avgjørelsen treffes av helt andre mennesker) drar tilbake til sitt hotellværelse. De siste nettene har han knapt hatt blund på øynene. Mens han venter på den forløsende oppringningen, spør han seg selv hvor han egentlig hører hjemme. Endelig, henimot klokka to ringer telefonen. Men det er bare kona hans i Washington som i lengre tid har vært bekymret for ham.

Omtrent slik gikk det vel til.

XVI

I mer enn ti år har han vært "i korpset", en hardkokt valutaekspert som kjenner såvel Fondet som Banken ut og inn. At han er litt taletrengt skyldes ikke hans lille svakhet - han drikker nå engang helst årgangs-champagne-, men det skyldes det faktum at hans dager i Washington er talte. Han har et fordelaktig tilbud fra London City i innerlomma.

"De fleste problemene vi strever med", sier han, "er ganske enkelt uløselige. Våre rapporter er hovedsaklig utformet for å bedøve offentligheten. I virkeligheten er alt mye verre. Det forlanges for mye av oss. Ta gjeldskrisa. Utviklingslandenes gjeldsbetjening utgjør over 150 milliarder dollar hvert år; det er, hvis man skal tro de offisielle tallene, 21% av deres eksportinntekter. I de såkalte problemlandene er det i gjennomsnitt 36%. I virkeligheten ligger andelen enda mye høyere. Intet menneske tror lenger at gjelda skal kunne betales tilbake, men renter og renters rente vokser som

en snøball ved hver refinansiering. Vi er allerede fornøyde hvis vi lykkes i å holde problemet i sjakk fra sak til sak og fra kvartal til kvartal.

I tillegg til disse objektive vanskelighetene kommer så våre egne interne mangler. De er knapt nok synlige utenfra, og vi vokter oss naturligvis for å røpe dem. For eksempel vil ingen innrømme at vi ganske enkelt er for store. En betydelig aridel av det som investeres i Fondet og i Banken går med til å holde liv i oss selv, slik situasjonen er for alle organisasjoner som er for store, særlig når de har en monopolstilling. Jeg antar at vår virkningsgrad er 40, høyst 50%. I Verdensbanken har det i en årrekke vært ført diskusjoner om ledelsen, spesielt om hvorvidt styringen av butikken skal skje sentralt eller desentralt, regionalt eller sektorelt. Stadig nye organisasjonsdiagrammer, nye kostnadsanalyser, kompetansestridigheter, motivasjonsundersøkelser, omstrukturingsplaner. McNamara opprettet i 1973 en egen stabsavdeling for å få et bedre grep på dette byråkratiske virvaret, ja for overhodet først å finne ut hva som foregikk i huset - en slags bedriftsspionasje for egen regning. Men dette har bare forsterket kaoset. Nå har vi igjen fått en ny president. Det betyr at nye rådgivnings- firma trekkes inn, gamle medarbeidere blir oppsagt, nye koster blir prøvd, men det ville være naivt å tro at man på denne måten kan gjøre seg ferdig med førti år gamle rutiner.

Ta for eksempel våre betongeksperter, folk som i årtier har vært forelsket i ideen om at det ikke finnes noe vakrere enn et damanlegg. Det er meningen med livet deres. Uten å tenke på skadevirkninger og tap vil de fortsette med å bygge sine minnesmerker, og du aner ikke hvor vanskelig det er å hindre dem i det.

For en institusjon som hverken må hevde seg på markedet eller underkaste seg noen effektiv kontroll utenfra, er førti år en lang tid. Den kan forfølge sin hovedinteresse, nemlig å gi seg selv evig liv, helt til den får arteriesklerose. Den reagerer ømskinnet og defensivt på kritikk utenfra; innvendig florerer Parkinson-syndromet. Du burde engang studere våre *manuals*. Det er enormt tykke bøker der hver eneste bevegelse internt i organisasjonen er fastlagt i minste detalj. Skattesatser, lønnstillegg, ferispørsmål, reiseregulativ, hvem som kan fly hvor og når til hvilken pris, eller det alle må ta hensyn til når de bruker telefonen. De utallige kostnadsanalysene, spareanbefalingene og kontrollundersøkelsene om bruk av telefon er helt sikkert blitt dyrere enn alle våre tellerskritt for fjernvalg. Vet du forøvrig at forholdet mellom Banken og Fondet aldri er blitt nedskrevet i kontraktsform? Offisielt blir samarbeidet priset i høye toner, men i virkeligheten kan Banken ikke utstå Fondet, og omvendt. Konfliktene og kranglingen tar aldri slutt. Denne rivaliseringen uttrykker seg i de mest latterlige detaljer. Fondet oppfattes som arrogant og innbilsk, ettersom til og med de kvinnelige sekretærene flyr på første klasse, og inntil 1980 fikk de

stakkars naboen i Verdensbanken ikke engang lov til å bruke IMF's Country Club i Maryland.

Men samtidig har de to institusjonene mye felles. Ikke bare at det her som der finnes utmerkede mennesker og stor sakkunnskap; de må også streve med de samme motsetningene. Fondet er på samme måte som Banken opprettet for å spre privatøkonomiens velsignelser over hele verden etter mottoet: Det som er godt for oss er også godt for andre. Men nå er Verdensbanken og IMF selv halvstatlige innretninger som langtfra følger grunnloven for den frie foretaksomhet, snarere tvertimot. Derfor har de også et byråkratisk preg, er formalistiske og med en dypt rotfestet plantenkning. Ikke så merkelig at deres foretrukne samtalepartnere, særlig i problemlandene i den tredje verden, er de lokale planleggingsbyråkatiene; og der slike ikke eksisterer, må man oppfinne dem. Verdensbanken har utformet regelrette femårsplaner for alle mulige stater, spesielt i Afrika. Administratorene som er nødvendige for gjennomføringen av slike planer utdanner de i egne treningsprogrammer. Ja, det forekommer til og med at hele departementsbyråkratiet, helt opp til statssekretæren, så å si blir eksportert etter leasing-prinsippet. Verdensbanken har sendt slike byråkratpyramider så å si fiks ferdige til Tanzania og Jamaica, og Fondet har etablert sentralbanker i eksotiske dvergstater; en luksus som var helt ukjent i disse landene og som ingen hadde savnet.

For øvrig må man medgi at Verdensbanken går langt mer fleksibelt fram enn Valutafondet, som ikke kommer seg løs fra sin interne ortodoksi og som hele tiden tenker på å ha ryggdekning. Men her som der er man dag ut og dag inn opptatt av å samle inn en imponerende mengde informasjon - i så henseende kan man betrakte de to husene også som etterretningstjenester. Alle later som om de tror på tallene som datamaskinene spytter ut, selv om statistikken som kjent er den rene magi, særlig i landene i den tredje verden. På denne måten oppstår en andre realitet, bestående av abstrakte størrelser, av tallsymboler, indekser og projeksjoner. Våre delegasjoner er hele tiden underveis på alle kontinenter, men uansett hvor de kommer, så sitter de på hotellene sine som i et terrarium, fullstendig isolert fra begivenhetene i de samfunn de skal sette seg inn. Vi har erstattet virkeligheten med data. Godt at jeg ikke er filosof, men bare en valutahandler. På dataskjermen føler jeg meg hjemme."

XVn

De to monstrene har ikke som målsetting å bli populære. Spørsmålet er hvem som har fordeler og hvem som tar skade av deres eksistens. Kritikken fra venstre har bestandig hatt det lett med sine svar. En organisasjon som

beherskes av de rike, kan bare tjene de rike; den er opprettet for å utbytte de fattige; det er alt. Denne argumentasjonen har i det minste en fordel: den er slående og bastant

Merkelig at høyresiden, særlig det amerikanske høyre, ser helt annerledes på det. Den ekstreme fløyen blant republikanerne hater alle internasjonale organisasjoner, fra De forente nasjoner til Verdensbanken. Store deler av den amerikanske befolkningen deler denne avsky. Enhver regulering som innfører en eller annen spilleregulering for det private initiativ, anser de for mistenkelig; og når i tillegg utlendinger har et ord med i laget, så grenser det til sosialisme. Ifølge denne overbevisningen tjener det ugjennomtrengelige renkespillet til de internasjonale organisasjonene bare en hensikt: Å sende skattebetalernes penger i gapet på forskjellige snyltere i fjerne strøk, *gooks* eller *dagoes*.

Heller ikke de amerikanske liberale er uten en dyp mistillit når det er tale om internasjonale finanser. Her dreier det seg riktignok ikke om det anti-kommunistiske forfølgelsesvanvidd, som aner en kapitulasjon i enhver overenskomst med utlandet, men om en populistisk sammensvergelsesteori som legger all skyld på bankdirektørene når det gjelder den lille manns elendighet. Bare navnet Verdensbanken er en provokasjon for den som tenker slik.

Denne fiendtlige stemningen forsterkes av håndfaste særinteresser i den amerikanske kongressen. Derfor fører landbruks- og kobberlobbyen en vedvarende småkrig mot Verdensbankens prosjekter, og enhver kvoteforhøyelse støter på forbitret motstand fra de folkevalgte.

I tillegg kommer så den bunnløse uvitenheten til de fleste amerikanske politikere når det gjelder verdensøkonomiske spørsmål. Det internasjonale valutasystem er gresk for dem, og sykdomstilbøyeligheten til det finansielle nettverk har de ingen forestillinger om. Da italienerne for mange år siden kom i vanskeligheter med betalingsbalansen, uttalte Richard Nixon, den uforglemmelige: "Jeg driter i lira." Overfor yrkespolitikernes sløvhed og uvitenhet har den "opplyste kapital" ofte en vanskelig stilling.

I Valutafondet kvitterer man imidlertid for angrepene fra høyre med et fornøyd smil. Selv om den stadige tautrekkingen med kongressen kan anta enerverende former, så tar herrene den symmetriske kritikken fra høyre og venstre som bevis på at de vandrer på dydens vei.

Men sannheten ligger på ingen måte i midten, men i kapitalismens logikk. Den har som bekjent grepet om seg og seiret overalt i verden. Idag lever ingen mennesker utenfor det som man engang, i 1968, kalte "systemet" og som i dag bærer det mer beskjedne navnet verdensmarkedet. Ethvert forsøk på å holde seg definitivt utenfor, er i lengden dømt til å mislykkes. Det siste landet som forsøkte en fullstendig frakopling, var Kambodsja. Følgene av dette eksperimentet var dødelige. Det er altså helt

elementære årsaker til at nesten alle nasjoner i verden har tilsluttet seg Fondet og Banken. Det eneste viktige unntaket er Sovjetunionen. Men også ledelsen i Moskva har latt det skinne igjennom at de er interessert i en snarlig inntreden; spørsmålet er bare om amerikanerne vil gi dem adgang.

Den som engang har akseptert disse premissene, bør være forsiktig med å plassere skyld; for hans moralske protest kan lett ramme ham selv. Den dobbeltmoralen som lyser mot en fra høyglansbrosjyrene i Washington er en ting, demagogien til de korrupte makteliteene i den tredje verden er en annen. Det finnes også et tredje slags hykleri som gjerne uttrykkes på miljøpapir, og som vil skaffe seg god samvittighet ved å gjøre andre ansvarlige for verdenssamfunnets miserable forfatning. Bare den som for alvor ønsker et sammenbrudd i den globale økonomien, med alle konsekvenser, og som er i stand til å tenke et annet alternativ til bunns, kan ha håp om at fjerningen av de to monstre vil føre til noe godt. Den som ikke er rede til eller evner å gå så langt, sitter selv i glasshus. Han kan kritisere herrene ide to store glasshusene i 19. gate i Washington så mye han vil, men han gjør klokt i å tenke på at de er hans representanter.

xviii

Alle som kommer inn i det tårnhøye atriumet til Det internasjonale valutafond, må gå forbi en utskåret trefigur som er høyere enn et menneske. Den er oppstilt ved inngangen. Statuens hode er malt kobberfarget. Den har et barbarisk blikk.

Det dreier seg om en gave fra Indonesias sentralbank. En dag ble den uten forvarsel levert i en enorm kasse. "Mellom oss sagt var gaven ikke særlig velkommen. Men hva skulle vi gjøre? Det ville være uhøflig å sende den tilbake. Vi har vennet oss til tingesten, vi ser den slett ikke lenger."

Statuen fremstiller Garuda, en mytologisk figur i den hinduistiske kultur. Garuda er et uhyre med vinger som bærer med seg solguden Vishnu i sin bane rundt jorda. "Garuda", sier indoneserne, "seirer alltid. Han ser ond ut, men han betyr alt godt på jord."

Hodet hans, klørne og vingene er en ørns, kroppen og lemmene er menneskets. Det krigerske uhyret spiser en slange hver dag. Hodet er hvitt, vingene er røde, kroppen er gylden. Det stirrende skrekkebildet ved porten vil fortsatt vokte over helligdommene til vår økonomi i lang tid, og ingen kommer utenom det.

Oversatt av Arnulf Kolstad og Rune Skarstein